

Januari 1966.

M E D D E L A N D E

Nr. 70

från

S K Å N E S V A P E N H I S T O R I S K A F Ö R E N I N G

Skånes Vapenhistoriska Förening avhåller sitt första sammanträde i år fredagen den 18 februari kl. 19.30 på Malmöhus slott, Kungens Kammare. Föredrag av Föreningens ordförande J. Folke Herrström över ämnet: "Det Karolinska arvet. En vapenhistorisk orientering". Föredraget illustreras dels med vapen från ordförandens stora vapensamling samt dels med bilder. Efter föredragets slut samling på Rådhuskällarens "Häxkammaren" där sedvanlig enkel varmrätt serveras. Vid kaffet demonstrerar Ingeniör Lars-Olle Svensson olika framladdningsrevolvrar och förklarar deras konstruktion och deras verkningsätt, varefter följer diskussion.

Detta nummer innehåller:

Kallelse till sammanträde.

Sammanträdet på Historiska Museet i Lund.

"Något om svärd i Norden under äldre tid".

Föredrag av Direktör, Fil. lic. Gad Rausing.

Tor von Schreeb

In memoriam.

Något om Föreningens bibliotek.

Meddelande från kassören.

Sammanträdet på Historiska Museet i Lund.

Den 29 Oktober hölls ordinarie höstsammanträde denna gång på Universitets Historiska museum i Lund som välvilligt ställts till vårt förfogande av Professor Holger Arbman, för att aftonens föredragshållare Fil. lic. Gad Rausing, som förut tjänstgjort på Museet, skulle ur Museets rika arkeologiska samlingar kunna belysa sitt föredrag om "Svärd i Norden under äldre tid". I Museets föredragssal hälsade Föreningens ordförande J. Folke Herrström föredragshållaren Gad Rausing och samtliga närvarande välkomna, samtidigt som han bad föredragshållaren till Professor Holger Arbman framföra Föreningens tack för välvilligt upplåtande av Museet för detta föredrag. Då inga interna frågor förelåg till behandling överlämnades ordet omedelbart till Gad Rausing, som spontant hälsades med en applåd. Föredraget införes här nedan in extenso. Efter föredraget avtackades föredragshållaren av ordföranden varefter de rika samlingarna sakkunnigt demonstrerades av Gad Rausing. Sedan samlades samtliga med föredragshållaren i spetsen på Stäket, en rätt nyligen resturerad 1400-tals byggnad, som numera är restaurant, vars översta våning på loftet var reserverad för vår måltid. I den gamla inredningen däruppe med vapen på väggarna (utlånade från Kulturhistoriska Museet?) stortrivdes alla genast. Gad Rausing, som gammal lundensare, gav oss några glimtar ur Stäkets historia, vilket icke minst medverkade till trivseln i det gamla medeltidarhuset.

Efter måltiden och kaffet blev det stor vapenuppvisning av medförda vapen, som vissa medlemmar tagit med sig för diskussion. Förste Tygmästare E. Ljung framvisade en engelsk pistol från 1850-talet och en mindre sådan från ungefär samma tid. Sedan kom vapen i en lång rad. Disponent Gösta Håkansson demonstrerade ett par spanska pistoler från 1848, Ingeniör Lars-Olle Svensson en belgisk jaktbössa, Adjunkt Olle Granqvist en svensk officerssabel av tillåten modell från 1800-talets senaste hälft samt en dansk pallach 1828. m.m.

Något om svärd i Norden under äldre tid.
Föredrag av Direktör, Fil. Lic. Gad Rausing, Lund.

När man talar om svärdet resp. värjan som "vapen" är detta endast delvis riktigt. Civila vapen, dräktvärjor och dyl., som användes vid uppgörelser mellan enskilda personer var /åtminstone från 1600-talet och framåt/ vapen i egentlig mening, men under tidigare perioder endast komponenter i ett vapensystem där sköld eller vänsterhandsdolk utgjorde deras komplement. Vi kan aldrig fatta en vapentyps utveckling utan att taga hänsyn till /och därför besitta kunskaper om/ hela det fäktsystem i vilket vapnet i fråga använts. Detsamma gäller i ännu högre grad de rena militärvapnen. Man säger ibland att den karolinska värjan är det yppersta bland blanka vapen. Det är riktigt om man ser den i sitt sammanhang - även om den för en modern fäktare är en synnerligen ohanterlig pjäs, särskilt i sin ursprungliga form med tumbygel. MEN - kavalleriets vapen var icke värjan, utan hela skvadronen, som enligt 1685 års reglemente anföll "ifyrsprång, med ryttarna anslutna intill varandra knä bakom knä." Den enskilde ryttaren hade under sådana förhållanden knappast någon möjlighet att "fäkta" i ordets moderna mening. För denna typ av strid var karolinervärjan en logisk typ, och vi förstår den därför att vi läst exercisreglementena och sett bataljbilder från tiden. Från äldre tider saknas emellertid dessa "illustrationer" till vapensystemen, och vi måste alltid hålla det i minnet. Vad vi ser är endast en del av helheten. "All bildning står på ofri grund till slutet, blott barbariet var en gång fosterländskt" skulle kunna gälla när vi talar om svärdets utveckling i Skandinavien. Naturligtvis är svärdet ingen Skandinavisk uppfinning. Det är en vapenform som förutsätter att det tillverkas av metall, och de äldsta svärd vi känner från Mesopotamien, stammar från en tid då ren stenålder rådde i Norden. Till Skandinavien kom svärdet närmast från Central-europa, från den s.k. Aunjetitz-kulturen, såsom importgods på 1400-talet f. Kr. De främmande formerna kopierades ibland i flinta, på samma sätt som man redan tidigare kopierat främmande dolkformer. Dessa central- och västeuropeiska svärd, och deras skandinaviska avläggare, var tydligen stötvapen, i sista hand härledda från den minoiska långa stötvärjan. Jämsides med dem importerades emellertid en mycket egedomlig typ av kroksabel. Varifrån typen ursprungligen härstammar vet vi icke - alla här funna exemplar är säkerligen av skandinavisk och kanske troligen av skandinavisk och kanske troligen skånsk, tillverkning, men mest sannolikt förefaller det som om den är härledda från Främre Asien /Yasilikaya, Boghazkoy/, där den troligtvis utvecklats ur stridsyxan, och där vi något senare även känner en snarlikt typ från assyriskt område. Även denna form imiterades i flinta. Ganska snart började man framställa bronssvärd lokalt, till en början i allmänhet ganska breda, kraftiga pjäser med pånitade gjutna fästen, vapen som förefaller kunna ha använts till både hugg och stöt, men importen av "lyxvapen" fortsatte, framför allt från Ungern, varifrån s.k. "Svärd med åttkantigt fäste" fann vägen ända upp i Nordnorge. Fram mot år 1000 f. Kr. hade emellertid formerna hunnit bli lättare, klingorna smalare och kortare, och fästena klenare. De var nu ofta av trä, och fästa vid klingan med några ganska smala nitar. Trots detta var de tydligen avsedda för praktiskt bruk - man möter ofta exemplar som slipats många gånger. Påfallande är de redan tidigare korta kavlarna nu har blivit ännu kortare, och detta tillsammans med de förut nämnda dragen tyder på att svärdet nu i högre grad än förut blivit ett stötvapen. Mot bronsålderns slut, på 600, 500 och 400 talen f. Kr. upphörde tydligen i huvudsak den inhemska produktionen av svärd, och behovet täcktes genom import från kontinenten. De vanligaste typerna från denna tid är "antennsvärden" och Mörigersvärden, från mellan-europa. Övergången från en materiellt sett rik bronsålder till en fattig järnålder kan dateras till tiden omkr. 500-400 f. Kr. Från kontinenten importerades fortfarande en del vapen, nu från de nya makthavarna, kelterna. Den äldsta typen, Hallstattsvärdet, så kallad efter den rika fyndorten i Österrike, där saltgruvorna utgjorde den ekonomiska basen för vad som förefaller ha varit en politisk maktutveckling av stora mått, tillverkades

både av brons och järn. De var utpräglade huggvapen, och hade ofta en alldeles trubbig spets, liksom de något senare la Tene-svärden, även de keltiskt importgoods. Även de var uteslutande huggvapen, och vi vet från Ceasars skildringar av sina mellanhavanden med kelterna i Gallien hur dessa långa vapen kunde vara ganska svårhanterliga i svår trängsel. Här hemma tillverkades under motsvarande tid, 400-talet till och med tiden för Kristi Födelse, tämligen enkla former av eneggade svärd, vilka ytterst är att härleda från den grekiska machaira, vilken blivit populär långt utanför den dåtida grekiska världens gränser. Under de första fyra århundradena av den kristna tidräkningen, den period som något oegentligt i Skandinavien kallas romersk tid, förekom till en början fortfarande det eneggade svärdet, nu längre och slankare, ganska allmänt. Det ersättes dock ganska snabbt av det långa, tveeggande raka svärdet, en typ som med tiden romarna skulle övertaga från germanerna under namnet spatha för att i första hand använda det som kavallerivapen. Därjämte förekom emellertid även det rent romerska typiska korta stötsvärdet, gladius, troligen alltid importerat. Oftast har de kanske förts med av hemvändande legosoldater efter slutad tjänstgöring i den romerska armén, liksom så många andra av de romerska föremål som anträffats i Skandinaviens jord. I åtminstone ett fall kan en sådan "souvenir-import" direkt påvisas: i det berömda fyndet från Hoby i Danmark. Här anträffades i en mansgrav en komplett romersk vinservis, inklusive två praktfulla silverbägare, signerade av den berömda Silversmeden Cheirosophos. Av olika arkeologiska skäl kan graven tidsfästas till före år 50 e. Kr. På båda bägarnas botten är ägarens namn iristad, SILIUS. Vi vet från uppgifter hos Tacitus att romarna hade för sed att skänka välvilligt stämda barbarfursta kostbara silverkärl, och vi vet också att under Germanicus' ståthållarskap en viss C. Silius var legat för Övre Germanien, med säte i Mogontiacum, det nuvarande Mainz. Det förefaller troligt, att silverbägarna från Hoby, och kanske hela resten av servisen, är en diplomatisk gåva från denne romerske ämbetsman till en förbunden hövding, en legoknechtsanförare, från Danmark. Fyrahundratalet och de närmast följande århundradena, folkvandringstiden, var för kontinentens folk en prövningens tid, men samtidigt bland nord-central och västeuropas germanfolk en tid av politisk tillblivelse och stark konstnärlig skaparkraft. På den personliga beväpningens område tog sig detta senare många uttryck. Klingornas kvalitet blev allt bättre, och utsmyckningen allt rikare, och dimensionerna i allmänhet större. Det blev allmänt att föra två svärd, ett långt, rakt, tve-eggat, oftast med damscerad klinga, och därjämte ett kortare, rakt eneggat svärd eller lång huggkniv, scramasaxen. Det är påfallande hur, med tiden, parerstång och knapp växer hos det raka svärdet, samtidigt som själva kaveln blir smalare, och kortare. Det förefaller mig sannolikt att de tidigare exemplaren var avsedda för såväl hugg som stöt, medan de senare var uteslutande huggvapen. De långa parerstängerna och de stora knapparna gjorde att man icke kunde föra dessa vapen i någon rörelse där klingan skulle utgöra underarmens direkta förlängning. Enligt moderna begrepp förhindrar detta stöten -- men vi måste hålla i åtanke att skölden ingick i beväpningen, och att såväl hugg som stöt måste föras förbi den egna skölden. Under striden vände man den vänstra sidan mot fienden, icke som i modern fäktning den högra, och man strävade efter att nå förbi även motståndarens sköld. Under sådana betingelser är kanske stöten, med klingan förd i rät vinkel mot underarmen, icke alldeles ologisk. Vig hugg uppnår man med ett vapen av denna art klingan tvingas glida över snittytan, något som avsevärt förhöjer verkan av hugget. Under senare tider och på andra håll har man nått samma verkan genom att göra klingan starkt krökt. Under karolinsk tid, 600- och 700-talen, den tid som i rikssverige kallas Vendeltid efter Vendel där synnerligen rika gravar anträffats, medförde för svärdets vidkommande endast att dimensionerna hos såväl långsvärd som scramasax ökades ytterligare. Under periodens första del förblev kvaliteten hög.

Mot slutet av perioden kom scramasaxen alltmer ur bruk, och mot vikingatidens början, omkring år 800, hade den helt försvunnit. Man skulle ha föväntat sig att vikingatiden, med dess våldsamma politiska och ekonomiska kraftutveckling, en tid då rätt oftast satt i svärdsudden, skulle ha medfört ett uppsving i de nordiska klingsmedernas verksamhet. Så var emellertid ingalunda fallet. Visserligen framställdes svärd i mycket stort antal - mycket större än under föregående perioder, - men kvaliteten på dessa mer eller mindre "fabrikstillverkade" klingor var oftast medelmåttig. Visserligen finner man fortfarande en och annan äkta damascerad klinga, men betydligt oftare en enkel imitation, åstadkommen därigenom att några få trådar hamrats in i den färdiga klingan. De kvalitetsvapen som anträffas, och anträffats i stort antal, har nästan undantagslöst importerade klingor. Dessa stammar i allmänhet från det frankiska rikets östra delar - man har gissat att trakten av det nuvarande Solingen kan vara ursprungslandet, även om detta är något osäkert, och är icke sällan signerade INGELRID eller ULFBERTH. Liksom i senare tider Toledostämpeln ofta imiterades har dessa stämplarna ofta förfalskats, mer eller mindre sakkunnigt! Icke för icke uppskattade Röde Orm och Toke Grågulleson de vapen de fått i Spanien! Redan 921 skrev Ibn-Fozylan till Kalifen Muktadir att väringarna hade breda frankiska svärd med vågmönstrad klinga. Även i sina enklare former var svärd dyrbara vapen, och under en tid då även fattigt folk behövde huggvapen i och för inkomsters förvärvande i främmande land fick många nöja sig med stridsyxan, ett vapen som alltsedan bronsåldern knappast varit i allmänt bruk. Det visade sig tydligen att skäggyxan fyllde ett länge känt behov, och den förblev i bruk långt in i medeltiden. I vissa av landskapslagarna talas t.o.m. om svärd och yxa, men i de flesta giver man ledningsmannen alternativet svärd eller yxa när han skall inställa sig i krigstjänst. Dock får vi icke övervärdera svärdets militära betydelse. Under hela sin existens har svärdet varit ett sekundärt vapen, i ett system där de egentliga angreppsvapen var spjutet och lansens /framea et hasta/, så som de fördes av både romersk legionär och skånsk bondekrigare, samt under vissa perioder och i vissa områden båge och senare arborst. Skyddsvapnen dimensionerades efter dessa angreppsvapen, icke efter svärdet, och först i och med att arborstet, med sin fruktansvärda anslagskraft, blev mera allmänt under högmedeltiden förstärktes rustningarna. Detta i sin tur medförde att det tidigmedeltida svärdet, som i stort sett endast var en vidareutveckling av det vikingatidens, undanträngdes av tvåhandssvärdet. Vikingatidens komplicerade fäktkonst med rundsköld, kroppsparader och ett lätt svärd ersattes av en tämligen enkel huggfäktning, vilken, som vi alla vet, så småningom visade sig tillräckligt ineffektiv för att man började söka sig helt andra vägar, tillbaka till det lätta stötvapnet och en mera subtil fäktkonst.

Tor von Schreeb.

In memoriam.

En av vårt lands stora vapenforskare Tor von Schreeb har i slutet av det gångna året i en ålder av 83 år gått ur tiden. Han var en av de stora banbrytarna i svensk vapenhistorisk forskning, särskilt då det gäller den Karolinska vapenforskningen, varpå senare forskare sedan byggt vidare. Vad just denna del av svensk forskning beträffar kan man utan tvekan kalla Tor von Schreeb den karolinska vapenhistoriska forskningens grand old man. Han nöjde sig icke med mer eller mindre lösa antaganden. Som forskare gick han, som alla forskare måste, till de ursprungliga källorna, till arkiven, för att få fram den historiska sanningen. Att detta icke är så lätt, har nog alla forskare gjort erfarenhet av, ty många problem äro fortfarande olösta.

Hans trägna forskningar resulterade i att han från trycket utgivet en mängd värdefulla krigs- och vapenhistoriska arbeten, såsom "Karolinska värjor" 1937, "Gustavianska pallacher" 1939, "Karolinska bajonetter" 1941, Carl XII:s drabantkår" 1942, "Livskvadronens historia" 1941. Redan 1929 utkom hans Svenska jaktens litteratur intill 1900". Dessutom har han i Svenska Vapenhistoriska Sällskapetets årsböcker och i Armémusei Vänners årsböcker skrivit många vapenhistoriska artiklar. Tor von Schreeb var en strong man, en man för sig själv, något kolerisk i sitt temperament men en man sans peur et sans reproche och på sitt speciella område en mycket stor vapenkännare.

Tor von Schreeb var en av Svenska Vapenhistoriska Sällskapetets medstiftare då detta bildades 1923 och vars skattmästare han var i många år. Han var också en lång följd av år redaktör för Sällskapetets förnämna årsböcker. Han var aldrig ledamot av Skånes Vapenhistoriska Förening och ej heller av något annat än hans eget vapenhistoriska sällskap, men han har besökt oss som föredragshållare och på många andra sätt haft livlig kontakt med särskilt undertecknad. Han ärade oss bl.a. med sin närvaro på vår Förenings 5-årsdag 1945. Undertecknad har sedan ett 30-tal år haft äran att tillhöra von Schreebs personliga vänner, en vänskap som varade livet ut. Men leden glesna. Det är med stort vemod man tänker härfpå, tänker tillbaka på de många på senare år nu bortgångna vapenvänner i den skandinaviska brödrakretsen i vars krets man haft äran och förmånen att upptagas som vän. De äro många men visst icke glömda. Och nu är även Du, Broder och Vän borta!

HODIE TIBI, CRAS MIHI.

J. Folke Herrström.

Några ord om Föreningens bibliotek.

Vår Förening har sedan åtskilliga år ett litet vapenhistoriskt bibliotek som förvaras hos ordföranden. Här finnes t.ex. Skånes Vapenhistoriska Förening alla "Meddelanden" från N:r 1 i fortlöpande följd (numer utgångna). Katalog över Förenignens Vapenutställning på Rådhuset i Malmö 1944 samt alla de 600 utställda vapnen i ett fotoalbum. Svenska Vapenhistoriska Sällskapetets samtliga "Meddelnden", samma Sällskaps samtliga Årsböcker och Tidskrifter. Vaabenhistorisk Selskabs "Aarbøger" och "Meddelser" samt Tøjhusets kataloger och Skrifter. Norsk Våpenhistorisk Selskaps samtliga "Meddelser", vissa ex. av Haermuseets "Årsböcker". Meddelanden från Kgl Armuseum (Armémusei Vännen) från band V. Sotamuseums (Krigsmuseets) Årsböcker (på svenska och finska) 6 band. Schweizerisches Landesmuseum i Zürich, Führer. Tøjhusets kataloger, Cederlöfs "Historiens plogbillar. Katalog över vapensamlingarna på Örebro Museum. Katalog över Norrköpings Museum, samt flera vapenkataloger och andra vapenhistoriska skrifter m.m. För hemlån kan medlemmarna mot kvitto få låna önskade böcker hos Ordf.

Ordföranden.

Meddelande från kassören.

Medlemsavgiften för 1966, Kr. 20:00 insattes på Skånes Vapenhistoriska Förenings postgirokonto 43 08 17 medelst närslutna postgiroblankett under februari månad. Även våra danska och norska medlemmar kunna numera använda samma postgiroblanketter för inbetalning av årsavgifterna.

Sture Hansson
Kassör

Bilagor:

1 ex. Medlemsamtrikel.
1 postgiroblankett.

Redaktör J. Folke Herrström.

PS.

Interskandinavisk vapenhistorisk kongress.

Norsk Våpenhistorisk Selskap meddelar att nästa skandinaviska kongress avhålls denna gång i Oslo och i Norge den 9-11 sept. 1966. Detaljerat program kommer senare att meddelas våra medlemmar. Notera redan nu detta evenemang.